

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	7
I. „PRACA KLUCZEM DO KWESTII SPOŁECZNEJ”	13
1. Praca w ujęciu Stefana Wyszyńskiego	15
2. Praca w nauczaniu Jana Pawła II. Treści partykularne i uniwersalne.....	36
3. Partycypacja pracowników we własności. Stara idea na nowe czasy? (<i>współautor: Helmut Juros</i>).....	65
II. KRYZYS FINANSOWY I GOSPODARCZY 2008+	85
1. Przyczyny kryzysu na rynkach finansowych.....	87
2. Krytyka kapitalizmu w czasach kryzysu.....	96
3. Myśl religijna w dyskursie wokół współczesnego kryzysu gospodarczego	107
III. NIEKTÓRE TRUDNOŚCI I WYNATURZENIA W GOSPODARCE....	131
1. O mobilności i zakorzenieniu. Znaczenie w życiu gospodarczym	133
2. Dumping i działania antydumpingowe. Implikacje społeczno-etyczne.....	147
3. Przejawy dyskryminacji seniorów w życiu zawodowym.....	173
4. „Ta gospodarka zabija”. Papieża Franciszka krytyka (wynaturzeń) wolnego rynku.....	191
IV. O MORALNOŚCI W BIZNESIE I ETYCE GOSPODARCZEJ	213
1. Biznes a moralność.....	215
2. O etyce gospodarczej.....	224

3. Wokół społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR): geneza, istota, zastrzeżenia	236
4. Problematyka etyki gospodarczej w zarysie	252
V. ETYKA GOSPODARCZA (ETYKA BIZNESU) – ZAGADNIENIA WYBRANE	271
1. Między prawem a etyką: <i>compliance management</i> . Charakterystyka i warunki powodzenia	273
2. Etyka biznesu w warunkach globalizacji	286
3. Integralna ekologia papieża Franciszka. Perspektywa etyki odpowiedzialności	299
VI. GOSPODARKA A RELIGIA	317
1. Gospodarcze znaczenie religii. Trzy zastrzeżenia i cztery drogowskazy	319
2. Gospodarka a religia. Typologia możliwych relacji	325
3. W poszukiwaniu „rezerw duchowych” europejskiej gospodarki	342
VII. KATOLICYZM A KAPITALIZM	353
1. Wyznaniowe zróżnicowanie kultury gospodarczej. O ideologicznym nadużyciu znanej tezy	355
2. Etyka katolicka a duch kapitalizmu. Ujęcie polskich liberałów	369
3. Katolicyzm: anty- czy prokapitalistyczny? Na marginesie dyskursu wokół współczesnego kryzysu ekonomicznego	384
VIII. O SENSIE ŚWIĘTOWANIA I PRAWNEJ OCHRONIE NIEDZIELI ..	403
1. Kapitał społeczny świąt religijnych	405
2. Ochrona prawna niedzieli. Próba uzasadnienia	418
Dane bibliograficzne	441
Skróty	444

WSTĘP

Polityka i gospodarka to te sfery życia ludzkiego, w odniesieniu do których ciągle pokutuje stary neopozytywistyczny przesąd o ich pożądanej aksjologicznej i religijnej neutralności. Nawet jeśli w oficjalnych deklaracjach polityków czy ludzi biznesu dominują inne tony, a w kręgach naukowych metodologiczny postulat „nauki wolnej od wartości” przestał być „imperatywem kategorycznym” naukowości, to praktyka polityczna i biznesowa oraz teoretyczne jej ujmowanie często pozostają na starych pozycjach. Na co dzień „twarda” polityczna skuteczność i poprawność oraz ekonomiczna efektywność (*bussines is bussines*) wygrywają z „miękką” etycznością. Nie chodzi przy tym o ludzką słabość i zawodność (na którą skarżył się już św. Paweł: „Nie czynię bowiem dobra, którego chcę, ale czynię to zło, którego nie chcę” – Rz 7,19), ale o głębokie przeświadczenie o istotowej nieprzystawalności tych odmiennych typów racjonalności. Stary liberalny dogmat o naturalnej dobroci rynku i rządzących nim praw, których śmiertelnym wrogiem zakłócającym rynkową logikę jest dodana z zewnątrz moralność, w powszechnej świadomości bynajmniej nie został przewyżniony. Właśnie w nawiązaniu do tego dogmatu, który zakłada, że rynek sam rozwiąże kwestię nierówności, w polityce gospodarczej wysuwa się postulat nieingerencji. Na ideologiczny charakter tzw. „teorii samoistnego przepływu dobrobytu w dół” (*trickle down theory*), uzasadniającej redystrybucyjną bezczynność państwa, wskazywał nawet papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* (54).

Na założeniu, że perspektywa etyczna i religijna w spoglądaniu na politykę jest jak najbardziej uprawniona, została oparta moja poprzednia książka¹. Próbowałam w niej pokazać, że wartości etyczne i religijne nie tylko nie są obcym ciałem w polityce, ale zdecydowanie ubogacają refleksję politologiczną, pomagają odkrywać nowe perspektywy w docieraniu do istoty tego, co polityczne. Na podobnym założeniu, ale odniesionym do gospodarki, opierają się rozważania zawarte w niniejszej książce. Jest ona zatem poniekąd dalszym ciągiem refleksji, w której rzeczywistość szeroko rozumianego życia społecznego ujmuje się z perspektywy etycznej i religijnej.

Dopowiedzieć tu trzeba, że obecna na kartach tej książki perspektywa religijna ma wieloraki sens. Oznacza najpierw przyjęcie istnienia punktów stycznych między obszarami gospodarki i religii oraz współzależności między nimi. Przez analogię do relacji między państwem a Kościołem odrzuca się tu zatem wrogą separację. Religijna perspektywa spoglądania na gospodarkę wiąże się następnie z perspektywą etyczną. Owszem, w punkcie wyjścia poznanie wartości i powinności życia gospodarczego jest autonomiczne, niezależne od światopoglądu i religii. W ramach przyjętej w tej książce „chrześcijańskiej” perspektywy etycznej nie odrzucamy jednak teologicznego uzasadniania norm etyki gospodarczej. Przeciwnie, ich ostateczne wyjaśnienie oparte zostało niekiedy o prawdy teologiczne. Taka też jest – jak się wydaje – opcja nauczania społecznego Kościoła na tematy gospodarcze. Choć skierowane do wszystkich ludzi dobrej woli, nie ukrywa swego religijnego zakotwiczenia. Ponieważ jest ono przywoływane w niektórych rozdziałach tej książki, tytułowa perspektywa religijna znajduje dodatkowe uzasadnienie.

Zakładając, że praca rzeczywiście jest „kluczem do kwestii społecznej”, refleksja na jej temat otwiera tekst książki (rozdział I). Przy-
pomniane tu zostanie przysypane patyną i nieco zapomniane ujęcie Stefana Wyszyńskiego oraz nauczanie o pracy Jana Pawła II. Po 35 latach od ogłoszenia encykliki *Laborem exercens* warto zapytać o aktualność tego nauczania, o jego partykularne i uniwersalne treści.

---

¹ Por. A. Dylus, *Polityka w perspektywie etycznej i religijnej*, Warszawa 2016.

To samo dotyczy „starej idei” katolickiej nauki społecznej łączenia pracy z własnością. Czy partycypacja pracowników we własności jest ideą na nowe czasy?

Bodaj najważniejszym wydarzeniem ostatniej dekady w gospodarce światowej, które nie tylko odbiło się na poziomie życia szerokich rzesz konsumentów, spowodowało daleko idące zmiany w polityce gospodarczej, ale też sfalsyfikowało niektóre zastarzałe ekonomiczne przesady i wymusiło radykalną zmianę paradygmatów w podejściu do rynku, był rozpoczęty w 2008 r. kryzys finansowy i gospodarczy. Nic dziwnego, że wywołał on szeroką debatę nie tylko wśród ekonomistów. W kolejnym rozdziale (II) zapytamy o jego przyczyny, o kondycję kapitalizmu i wywołaną kryzysem krytykę tego systemu oraz o wkład myśli religijnej (zwłaszcza encykliki Benedykta XVI *Caritas in veritate*) do dyskursu wokół kryzysu.

Różnym innym trudnościom i wynaturzeniom w gospodarce, występującym nie tylko w czasach kryzysu, jest poświęcony rozdział III. Będzie tu mowa o gospodarczym znaczeniu mobilności i zakorzenienia oraz o zgubnym zachwianiu proporcji między nimi. Oczywiście jest, że dumping narusza zasady uczciwej konkurencji. Okazuje się jednak, że i niektóre działania antydumpingowe powodują co najmniej ambiwalentne skutki. Do wynaturzeń w życiu gospodarczym gwałtownie dziś zwalczanych należy wszelka dyskryminacja. Wobec systematycznego starzenia się społeczeństw europejskich, w tym w Polsce, chcemy zapytać o przejawy dyskryminacji seniorów i o potencjał zawodowy starszych pracowników. Tę część książki zamknie charakterystyka nie przebiegająca w słowach krytyki wynaturzeń wolnego rynku papieża Franciszka.

Choć – jak już wspomniano – w całej książce spogląda się na gospodarkę z perspektywy etycznej, bezpośrednio moralności w biznesie i etyce gospodarczej poświęcone są dwa kolejne rozdziały. W rozdziale IV podjęta zostanie najpierw próba (wielokrotnie już podejmowana w literaturze przedmiotu) systematycznego zestawienia ze sobą obszarów: biznesu i moralności oraz metaetycznej identyfikacji etyki gospodarczej. Będzie tu również mowa o genezie i istocie społecznej odpowiedzialności biznesu oraz o zastrzeżeniach wysuwanych

wobec tej koncepcji. Tekst zamykający ten rozdział będzie prezentacją zarysu problematyki etyki gospodarczej.

Charakteryzowane w rozdziale V wybrane zagadnienia etyki gospodarczej (etyki biznesu – jak zamiennie nazywa się tę subdyscyplinę etyczną) otwiera problematyka z pogranicza prawa i etyki: zarządzania zgodnością z prawem, tzw. *compliance management*. Ponieważ w XXI w. gospodarowanie odbywa się w warunkach globalizacji, warto zapytać o związane z tym dylematy i nowe wyzwania etyczne. Prezentowana w encyklice *Laudato si'* etyka ekologiczna papieża Franciszka rozwijana jest, jak się wydaje, w paradygmacie etyki odpowiedzialności. W tekście zamykającym tę część książki, oprócz charakterystyki Franciszkowej „integralnej ekologii”, będzie mowa o pułapkach i potencjale takiego ujęcia.

Kolejne dwa rozdziały są wprost poświęcone relacji gospodarki i religii. Rozdział VI otworzy refleksja wokół gospodarczego znaczenia religii. Po niej nastąpi prezentacja typologii możliwych relacji między gospodarką a religią. Wreszcie spróbujemy się zastanowić, czy religia należy jeszcze do „rezerw duchowych” zdolnych ożywić europejską gospodarkę.

Bogata problematyka relacji między katolicyzmem a kapitalizmem wyczerpuje treść rozdziału VII. W nawiązaniu do niekończącego się sporu wokół tezy Maxa Webera o znaczeniu protestantyzmu dla rozwoju kapitalizmu podjęte tu zostanie najpierw pytanie, czy chrześcijańska kultura gospodarcza rzeczywiście jest zróżnicowana wyznaniowo. Może zasadna jest parafraza tezy Webera, tj. zestawienie ze sobą etyki katolickiej i ducha kapitalizmu? Wracając jeszcze raz do dyskusji toczonych wokół trwającego od 2008 r. kryzysu ekonomicznego, tym razem w ich części odbywającej się w środowiskach katolickich, zapytamy wreszcie o anty- albo prokapitalistyczną identyfikację katolicyzmu.

Książkę rozpoczętą rozważaniami na temat pracy kończy refleksja o sensie świętowania i ochronie niedzieli (rozdział VIII). Będzie tu mowa o trudnym do przecenienia kapitale społecznym generowanym w trakcie obchodzenia świąt religijnych oraz o uzasadnieniu konieczności prawnej ochrony niedzieli i świąt.

Na treść niniejszej książki składają się teksty już publikowane (często rozproszone w różnych niskonakładowych wydawnictwach) lub referaty wygłoszone na konferencjach. Po ich niezbędnej modyfikacji, aktualizacji i odpowiednim uporządkowaniu, bynajmniej nie są zlepkiem niepowiązanych ze sobą wątków treściowych. Przeciwnie, tworzą – jak się wydaje – spójną całość zakreśloną tytułowym sformułowaniem. W tym miejscu serdecznie dziękuję wszystkim, którzy wyrazili zgodę na ich powtórny publikację.